

Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону

Розглянуто основні теоретичні положення інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. Виявлено інституційні особливості соціо-еколого-економічного розвитку України. Розроблено стратегічні підходи до фінансування інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. Запропоновано інструменти, що характерні для інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону.

Ключові слова: інституційні інструменти стимулювання, інституційні інструменти мотивації, інституційне забезпечення, стимулювання сталого розвитку регіону, інституції.

Єдність економічних, соціальних та екологічних проблем регіонів обумовлює необхідність докорінної модернізації та проведення послідовних, глибоких інституційних реформ економічної системи країни. Такі заходи повинні бути спрямовані на формування диверсифікованої, конкурентоспроможної та соціально орієнтованої економіки постіндустріального типу, здатної забезпечити сталий розвиток регіонів.

Невідповідність цілей і результатів соціально-економічних заходів у країні було обумовлено недосконалістю і нерозвиненістю інституційної системи, відсутністю багатьох необхідних її елементів, суперечністю інститутів. Сучасна інституціональна система країни має невизначений характер, складається із таких інститутів, які взаємовиключають чи протиставляють функції один одного. Прикорм є той факт, що інституціональна структура, успадкована від радянської адміністративної економіки, не надто зазнала змін, що безумовно ускладнює досягнення сталого розвитку регіонів.

Актуальним на сьогодні є дослідження формування інституційної системи як необхідного і найважливішого фактора сталого розвитку регіонів в умовах соціо-еколого-економічної нерівноваги. Тому на сьогодні постає необхідність вивчення інституційних особливостей регіонів України, розкриття причин негативних тенденцій у їх розвитку, виявлення та реалізація потенціалу, здатного надати імпульс побудові сучасної соціо-еколого-орієнтованої економіки.

На сьогодні назріла потреба проведення стимулювання сталого розвитку регіону органами державної та регіональної влади, оскільки система інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку відсутня в Україні. Постійний системний та систематичний активізуючий вплив різних інституцій (уряду, міністерств, відомств) на ситуацію у регіонах може забезпечити перехід регіонів до сталого розвитку.

Теоретичним підґрунтям для розробки теоретичних основ інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону повинні стати:

- ідеї представників класичної інституціональної теорії та нової інституціональної теорії (Г. К. Адамса, Дж. М. Б'юкенена-мол., Т. Б. Веблена, О. Вільямсона, С. Г. Вінтера, Дж. К. Гелбрейта, Г. Демсеца, Т. Еггертсона, Дж. М. Клар-

ка, Д. Р. Коммонса, Р. Г. Коуза, В. К. Мітчелла, Р. Нельсона, Д. С. Норта, Р. Олсона, Дж. Ходжсона);

- ідеї вчених, що займались розробкою теорії сталого розвитку (Дж. Байдна, В. В. Беренса, В. І. Вернадського, В. І. Данілова-Данільяна, Г. Е. Дейлі, Д. Г. Медоусів, Д. Х. Медоусів, М. Месаровіча, Е. Пестеля, А. Печчеї, Дж. Піззлі, Н. Ф. Реймерза, Дж. Рендерса, Р. Стіверза, Я. Тінбергена, О. Д. Урсула, Дж. Форрестера);
- ідеї вчених, що займались теорією мотивації (С. Адамса, К. Альдерфера, Дж. Аткинсона, В. Врума, Ф. Герцберга, Е. Лоулера, Д. МакГрегора, Д. С. МакКлелланда, А. Маслоу, Л. Портера, Б. Ф. Скіннера, М. Туган-Барановського).

Над проблемами досягнення сталого розвитку регіону працювали такі вітчизняні вчені як І. К. Бистряков [2], Б. В. Буркинський [1], І. М. Вахович [3], В. Л. Галушак [5], Т. П. Галушкіна [4], З. В. Герасимчук [5; 6], Б. М. Данилишин [8; 9], Л. В. Жарова [10], В. С. Кравців [12], Л. Г. Мельник [14], Л. Г. Руденко [23], Є. В. Хлобистов [10], В. Я. Шевчук [25] та ін.

Поряд із вагомими напрацюваннями у даній сфері, варто розширити дане питання, врахувавши комплексний підхід до інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону.

Метою статті є з'ясування інституційних особливостей стимулювання сталого розвитку України, а саме: розкрити сутнісні характеристики сталого розвитку регіону; визначити теоретичні положення стимулювання сталого розвитку регіону; виявити інституційні особливості сталого розвитку України; дослідити вплив інститутів та інституцій на сталий розвиток регіонів; визначити інституційні засади державної політики щодо переходу до сталого розвитку; розробити інструменти, що характерні для інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону.

Об'єктом дослідження виступає регіональна соціо-еколого-економічна система (РСЕЕС) в сучасних трансформаційних умовах її функціонування.

Предметом дослідження є соціально-економічні, соціально-екологічні та еколого-економічні відносини, що впливають на регіональну динаміку, а також їх потенціал, здатний впливати на сталий розвиток в умовах соціо-еколого-економічної динамічної рівноваги. Також варто особливу увагу приділити теоретичним напрацюванням у галузі стимулювання сталого розвитку регіонів, що базуються на напрацюваннях теорії сталого розвитку, теорії мотивації, теорії регіонального розвитку та теорії інституціоналізму.

Сталий розвиток – процес надзвичайно складний за своєю природою. Узгодження дій у таких пов'язаних і одночасно різних сферах життєдіяльності населення як суспільство, економіка та екологія – справа надзвичайно важка. Саме на вирішення такого завдання покликане стимулювання регіональної соціо-еколого-економічної (СЕЕ) системи, або регіону на предмет досягнення сталого розвитку.

Сталий розвиток регіону з нашої позиції можна розуміти як процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямованого на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь.

Визначимо основні ознаки сталого розвитку регіональної СЕЕ системи, тобто, характерні властивості регіону, що свідчать про досягнення регіональною СЕЕ системою сталого розвитку. Результати дослідження представимо у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика ознак сталості регіональної СЕЕ системи

Ознака сталості регіональної СЕЕ системи	Зміст ознаки	Особливість
Рівноважність	Досягнення стану динамічної рівноваги регіональної СЕЕ системи	Узгодженість (на подолання внутрішньосистемних та зовнішніх загроз шляхом активізації внутрішніх потенційних можливостей)
Збалансованість	Досягнення оптимального співвідношення якісних та кількісних характеристик регіональної СЕЕ системи	Співвідношення (пропорційність, баланс між елементами системи, що визначає збереження її якісних характеристик)
Гармонійність	Взаємопов'язаність між соціальною, економічною та екологічною сферою регіону	Взаємозв'язок (цілі і методи з їх досягнення взаємопов'язані і мають за мету досягти сталого розвитку регіону)
Стабільність	Підтримання протягом якомога тривалішого терміну позитивних параметрів розвитку регіональної СЕЕ системи	Тривалість (тривалий термін життя населення, забезпечення соціальної справедливості, мінімізація залежності від несприятливих умов НПС, задоволення майбутніх поколінь у природних ресурсах)
Конкурентоспроможність	Активізація потенційних можливостей регіону нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у кожній підсистемі регіону для забезпечення сталого розвитку регіону, а також впровадження нових досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, довкілля та соціальну сферу регіону	Саморозвиток (здатність забезпечити конкурентні переваги продуктивному використанні ресурсів та благ з метою підвищення людського розвитку, не порушуючи економічної безпеки інших регіонів)
Безпека	Використання потенціалу регіональної СЕЕ системи, здатність до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуючих чинників	Самовідтворення (міцність взаємозв'язків між елементами регіональної системи, що сприяє задоволенню інтересів населення регіону в ключі загальнодержавних інтересів)

Сталий розвиток регіону неможливо досягнути без використання активізуючих заходів впливу. На сьогодні залишається невизначеним стимулювання регіональної соціо-еколого-економічної системи через механізм формування мотивації до внутрішньорегіональної самоорганізації системи з метою досягнення сталого розвитку регіону. Відтак, єдиним виходом із ситуації, що складається, є формування механізму стимулювання сталого розвитку регіону. Для цього проаналізуємо основні теорії мотивації та співвідносність їх з ініціюванням сталого розвитку регіону, з'ясуємо визначальні положення, що лежать в основі теорії стимулювання сталого розвитку регіону. Результати дослідження представимо у табл. 2.

Власну теорію стимулювання сталого розвитку регіону ми будемо будувати на основі процесійних та змістових теорій мотивації, адаптувавши їх до змісту процесів стимулювання сталого розвитку регіону [7; 11; 13; 15]. Перш за все, необхідно констатувати, що стимулювання проводиться для того, щоб задовольни-

Таблиця 2

Характеристика деяких теорій мотивації в контексті стимулювання сталого розвитку регіону

Підхід	Теорія мотивації	Зміст теорії мотивації	Зміст теорії мотивації (на регіональному рівні в контексті стимулювання сталого розвитку)
Теорії, що відображають процес винагородження (процесінні)	Теорія очікувань В. Врума	Людина спрямовує свої зусилля на досягненні якоїсь певної мети в тій мірі, в якій оцінює ймовірність винагороди за неї.	Виконання схеми «стимули–сталий розвиток» х «сталій розвиток–одержання благ для регіону» х «задоволення благами у регіональній СЕЕ системі» = мотивація (прагнення до сталого розвитку).
	Теорія справедливості С. Адамса	Працівники підприємства зіставляють свої винагороди із затраченими зусиллями та з винагородами інших працівників, які виконують аналогічну роботу.	Умови досягнення сталого розвитку для всіх регіонів повинні бути рівні. Проте для досягнення сталого розвитку регіону необхідно використовувати різні підходи, методи та інструменти, але використання їх повинно бути справедливим для всіх.
	Теорія партисипативного управління	Активна участь працівників у житті організації, спілкування з колегами підвищують задоволення роботою, внаслідок чого якість їх роботи зростає.	Залучення до управління регіоном та здійснення політики стимулювання сталого розвитку регіону бізнесові кола, фінансові установи, громадський актив, територіальні профспілки, науково-дослідні установи.
	Теорія мотивації матеріального стимулювання праці	Система матеріальних стимулів праці доповнюють один одного, і пов'язані єдиним процесом створення матеріальної зацікавленості у здійсненні трудової діяльності.	Формування системи стимулів та мотивів регіону на предмет досягнення сталого розвитку (економічні, організаційні та психологічні форми та інструменти).

Продовження табл. 2

Підхід	Теорія мотивації	Зміст теорії мотивації	Зміст теорії мотивації (на регіональному рівні в контексті стимулювання сталого розвитку)
Теорії, що відображають зміст потреб (змістові)	Теорія потреб А. Маслоу	Поділ потреб на первинні та вторинні, поведінка людей визначається потребами нижчого порядку, а після задоволення потреб їх мотивуюча дія припиняється.	Для господарюючих структур регіональної СЕЕ системи характерні три базові групи потреб – екологічні, соціальні та економічні. Кожну з цих груп можна вважати новим ієрархічним щаблем.
	Теорія існування, відносин (приналежності) і росту К. Альдерфера	Основні потреби, які мотивують поведінку людини: існування, відносин, зростання. Якщо потреби вищого рівня не задовольняються, зростають зусилля щодо задоволення потреб більш нижчого рівня.	Необхідно, щоб в регіональній СЕЕ системі існувало одночасно кілька груп потреб (екологічні потреби, соціальні потреби, економічні потреби), і щодо них велась активна діяльність з їх задоволення. Необхідно проводити стимулювання сталого розвитку регіону, щоб всі рівні потреб у регіоні були максимально задоволені.
	Теорія потреб Д. МакГрегора	Теорія «Х»: працівники схильні уникати роботи, тому їх необхідно стимулювати через контроль та погрози. Теорія «Y»: працівники схильні до відповідальності та виконання роботи, автономії та самовираження.	Теорія «Х» (стимулюючий механізм): господарюючі структури регіональної СЕЕ системи усіяко будуть уникати самостійно задовольнити ті чи інші потреби, тому необхідно стимулювати їх до реалізації цих потреб різними методами – від підтримки до покарання; уникнення досягнення конкретних потреб (соціальних, економічних чи соціальних) пояснюється їхньою суперечністю між собою. Теорія «Y» (мотиваційний механізм): господарюючі структури регіональної СЕЕ системи прагнуть брати на себе відповідальність за задоволення конкретних потреб (соціального, економічного та екологічного змісту) для того, щоб досягти у майбутньому сталого розвитку регіону.

ти потреби господарюючих структур та населення регіону у соціальній, економічній та екологічній сфері. Це досягається через ланцюг «потреба регіону – результат регіону».

Зміст теорії стимулювання сталого розвитку повинен полягати у наступному. На основі аналізу та оцінки сталого розвитку регіону оцінюється його стан і визначаються потреби та інтереси регіону. Потреба – це необхідність досягнути бажаного стану, зокрема, сталого розвитку регіону. Рухильною силою у досягненні цього стану регіону є застосування стимулів та мотивів через спонукання інтересів населення та господарюючих структур. Мотивація сталого розвитку регіону – це процес створення умов для соціо-еколого-економічної діяльності господарюючих структур та їх спонукання в регіоні на предмет гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових регіону та їх рівновагомості з метою активізації потенційних можливостей регіону безпечно функціонувати, нарощуючи його конкурентні переваги шляхом застосування стимулів та мотивів. Дія стимулів та мотивів направлена на суб'єкти та об'єкти сталого розвитку регіону. Суб'єктами є регіональні органи влади, а об'єктами – процес соціо-еколого-економічної діяльності господарюючих структур у регіоні (рис. 1). Активна діяльність суб'єктів сталого розвитку регіону у напрямку досягнення визначених цілей повинна реалізовуватись через систему інструментів стимулювання сталого розвитку регіону. Об'єкти господарювання під дією стимулів та мотивів мають обирати такі напрями своєї діяльності, які будуть направлені на досягнення сталого розвитку регіону [6].

Економічна, соціальна та екологічна сфери розвитку регіональних систем за першооснову ставлять задоволення відповідно економічних, соціальних та екологічних потреб. Під впливом економічної (соціальної, екологічної) потреби, формується відповідний економічний (соціальний, екологічний) інтерес господарюючих структур. Тобто шукається спосіб, інструмент, метод для задоволення потреби. Інтерес породжує як внутрішнє бажання задовольнити економічну (соціальну, екологічну) потребу всередині регіональної системи (економічний мотив, соціальний мотив, екологічний мотив), так і зовнішнє (економічний стимул, соціальний стимул, екологічний

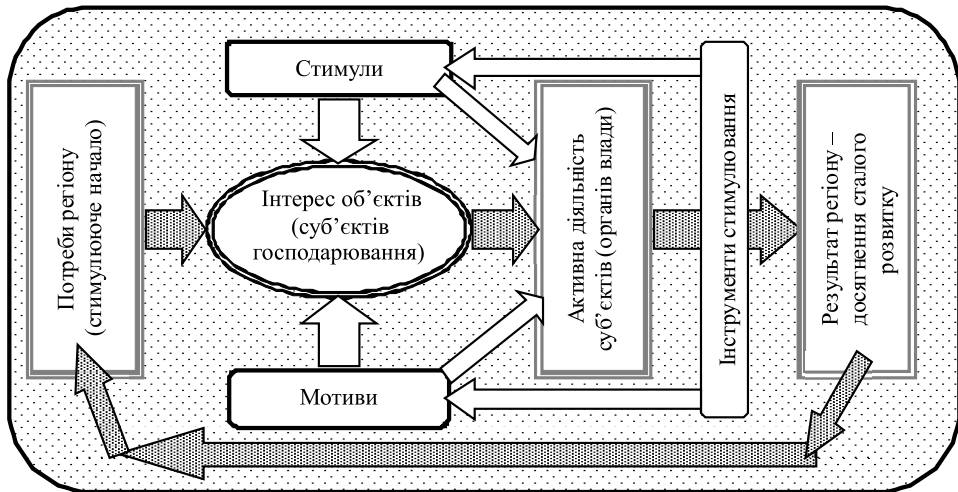

Рис. 1. Схема ланцюга «потреба регіону – результат регіону»

стимул). Під дією стимулювання та мотивування здійснюється активна діяльність суб'єктів сталого розвитку регіону з досягнення конкретної цілі. У тому разі, коли економічну (соціальну, екологічну) ціль досягнуто, автоматично система спрацьовує на зародження нової економічної (соціальної, екологічної) потреби, що спрямована на якісне чи кількісне покращення параметрів регіональної системи.

Функціонування даної системи можливе за умови досягнення оптимального статусу регіональної системи. Досягнення оптимального варіанта сталого регіонального розвитку означає те, що всі складові соціо-еколого-економічної системи функціонують гармонійно, збалансовано, стабільно, мають конкурентні переваги, у них впроваджуються інноваційні технології, забезпечується безпека, для них характерна рівновага між соціальною, економічною та екологічною сферами, без домінування чи шкоди однієї сфери іншій. Якщо у регіональній СЕЕ системі буде досягнуто такого стану, то досягнення сталого розвитку є цілком реальною перспективою для нього.

Підсумовуючи все вище сказане, можна сказати, що механізм стимулювання сталого розвитку регіонів варто розуміти, насамперед, через призму теорії мотивації. Вдала трансформація провідних теорій мотивації дозволяє створити теорію стимулювання сталого розвитку регіонів згідно з якою кожна регіональна система характеризується сукупністю потреб, котрі необхідно досягти. Задоволення цих потреб можливе лише тоді, коли на систему впливати стимулюючими заходами тим, щоб створити мотивацію для активізації внутрішніх потенційних можливостей на принципах рівноважності, гармонійності, збалансованості, стабільності, конкурентоспроможності та безпеки.

З врахуванням зазначених принципів та з врахуванням теоретичних засад стимулювання сталого розвитку регіону, нами запропонована методика оцінки сталого розвитку регіону як інструмент діагностики стану регіону та ефективності інструментів стимулювання для регіональних інституцій [6]. Аналіз стимулювання пропонуємо здійснювати на основі алгоритму, поданого на рис. 2.

На основі методики, запропонованої на рис. 2 та проведеного дослідження, проведено групування регіонів України за інтегральним (інтегральним індексом стимулювання сталого розвитку регіону) та комплексними індексами стимулювання сталого розвитку регіону (індекси стимулювання соціального, економічного та екологічного розвитку регіону). Результати групування представимо у табл. 3.

Примітно, що для більшості регіонів України властивий низький рівень стимулювання сталого розвитку регіону. Однією з найвагоміших причин такого стану є недостатність інституційного забезпечення сталого розвитку регіону.

Перехід регіонів України до моделі сталого розвитку в основному залежатиме від держави, яка при активній взаємодії з іншими суб'єктами господарювання повинна ініціювати формування якісно нових інституційних основ нової моделі розвитку, де гармонійно поєднуються економічні, соціальні та екологічні чинники. Найважливішими ланками інституційної системи, що дозволять регіонам перейти на шлях сталого розвитку, повинні стати державні та регіональні інститути регулювання економіки, соціальної сфери та еколого-економічні інститути.

Тому беручи до уваги напрацювання теорії інституціоналізму, можна стверджувати, що під інституційним забезпеченням стимулювання сталого розвитку регіонів слід вважати цілеспрямований систематичний вплив державних органів влади, спрямований на забезпечення високих соціаль-

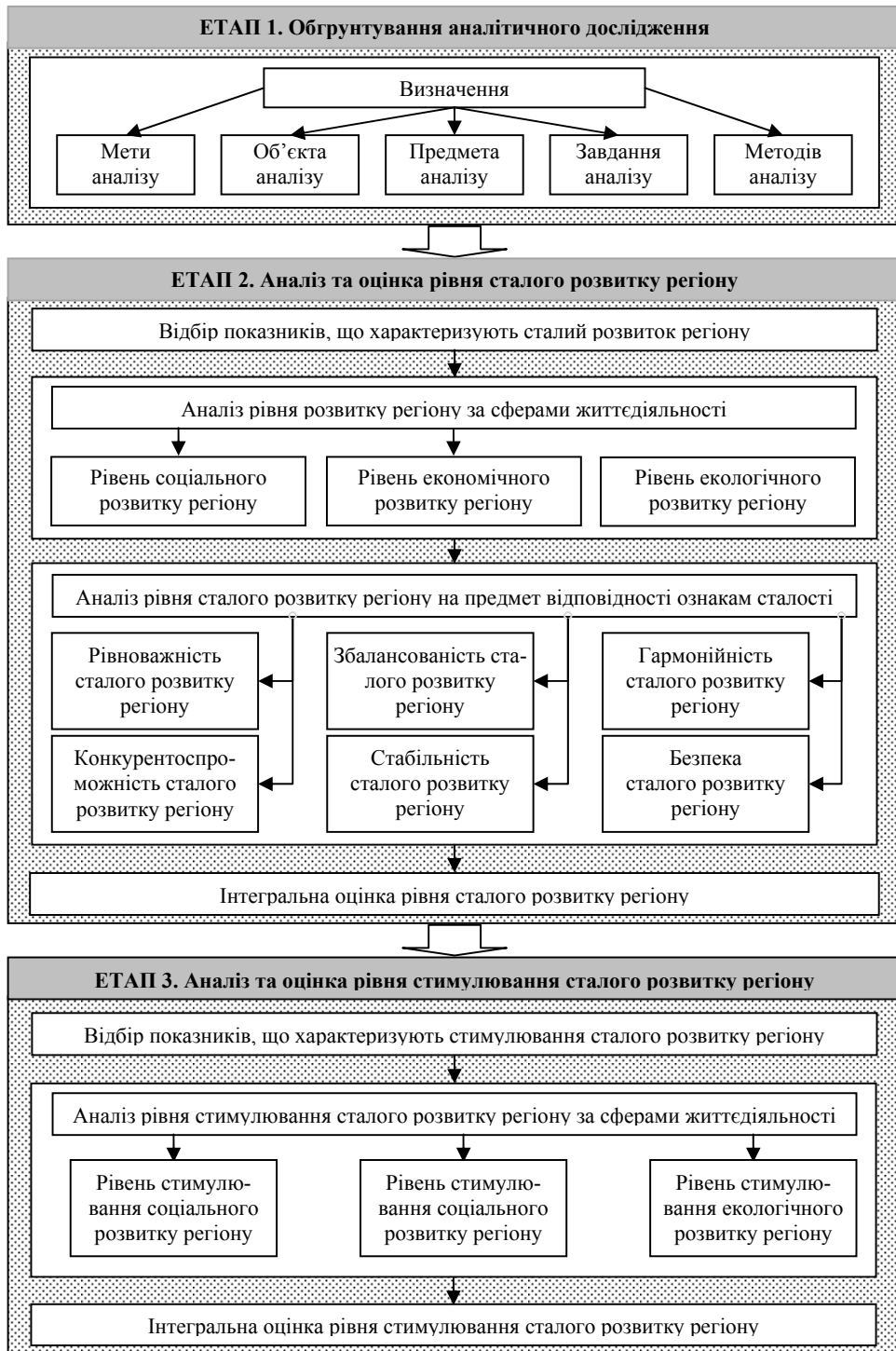

Рис. 2. Алгоритм аналізу стимулювання сталого розвитку регіону

Таблиця 3

Групування регіонів України за інтегральним та комплексними індексами стимулювання сталого розвитку

Рівень стимулювання сталого розвитку регіону	Індекси		
	Низький	Середній	Високий
Стимулювання соціального розвитку	Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Севастополь	АРК, Вінницька, Донецька, Київська, Львівська, Одеська,	м. Київ
Стимулювання економічного розвитку	АРК, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Севастополь	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська	м. Київ
Стимулювання екологічного розвитку	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Київ, м. Севастополь	АРК, Волинська, Київська, Львівська, Полтавська	Одеська
Стимулювання сталого розвитку	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Севастополь	АРК, Львівська, Донецька	м. Київ, Одеська

них, економічних та екологічних стандартів існування населення. Цей вплив полягатиме у використанні нормативно-правової бази та інформаційної бази, а також використовуватиме програмно-технічні комплекси з управління даними.

Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіонів будуть ґрунтуватись на тому, що інститути та інституції матимуть суттєвий вплив на утвердження сталого розвитку регіональних соціо-еколого-економічних систем, якими є регіони.

З точки зору стимулювання сталого розвитку регіону, «інституції» – це норми, звичаї поведінки в суспільстві, і забезпечують його поступальний розвиток. Натомість, «інститути» – це закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ, що впливатимуть на стан соціо-еколого-економічної рівноваги в умовах стимулювання сталого розвитку регіону.

Головним чинником соціо-еколого-економічного розвитку на стадії ринкової трансформації виступають інститути, що утворюють цілісну систему,

елементи якої перебувають у взаємодії. Для реалізації інституційного потенціалу необхідно виключити нецільове використання інститутів, подолати невідповідності інститутів, трансформувати інституційну систему у визначальний фактор економічного розвитку. У даному випадку зв'язок інституційної системи і сталого розвитку виглядає двояко: не тільки інститути виступають джерелами сталого розвитку, а й самі є результатом сталого розвитку. Інститути можуть бути зовнішніми та внутрішніми. Зовнішні інститути (різноманітні міжнародні організації та, що займаються питаннями сталого розвитку, та фінансово-кредитні установи) забезпечуватимуть активізуючий вплив на розвиток регіональних систем в контексті сталого розвитку через застосування різноманітних форм впливу на регіони. Внутрішні інститути (переважно органи державної та регіональної влади) сприятимуть стимулюванню сталого розвитку регіону через вироблення внутрішньої мотивації суб'єктів господарювання до активної діяльності, що буде націлена на досягнення сталого розвитку регіону.

Визначимо вплив інститутів та інституцій на сталий розвиток регіонів із погляду основних положень інституціоналізму та неінституціоналізму. Інституційні заходи в Україні (традиції, норми, звичаї поведінки у суспільстві) сформувалися у перехід існування командно-адміністративної економіки, що не дозволяє на сучасному етапі перейти на шлях сталого розвитку регіону. Проблемою на сьогодні є те, що інституційні заходи впливу не мають активізуючого характеру впливу на розвиток регіону, тим самим не сприяють утвердження концепції сталого розвитку в країні.

На сучасному етапі існує недосконалість законодавчої бази стимулювання сталого розвитку пов'язана з тим, що більшість з наведених документів не відповідають на основоположні питання про сталий розвиток та про механізми стимулювання сталого розвитку регіонів України, а отже, ці питання залишаються законодавчо не врегульованими. Тобто, нормативно-правова база у даному питанні не є основою для досягнення сталого розвитку регіонів через механізми їх стимулювання.

Зрозуміло, що без вдосконалення існуючих документів загальнообов'язкового характеру та прийняття нових, які б відповідали сучасним умовам господарювання, неможливо побудувати систему стимулювання розвитку регіонів для якісного перетворення регіональних соціо-еколого-економічних систем, а в результаті досягти сталого розвитку регіонів. Короткий зміст нормативних документів, що регламентують стимулювання сталого розвитку регіону представлено у табл. 4.

Відсутність комплексної методики застосування стимулюючих заходів полягає у тому, що в Україні існує велика кількість методичних розробок державних органів влади різних рівнів, що спрямовані на регулювання питань, що стосуються стимулювання сталого розвитку регіонів. Попри спільну мету – сприяти розвитку економічної, соціальної та екологічної сфери, вони не мають спільного пріоритету, що міг би об'єднувати застосування стимулюючих заходів на регіональному рівні.

Реалізацію державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів забезпечує Кабінет Міністрів України. Цей орган виконавчої влади здійснює загальну координацію роботи в напрямку сталого розвитку регіонів за різними напрямками, в тому числі і за стимулюванням сталого розвитку регіону. На жаль, ефективна діяльність у напрямку стимулювання регіональних СЕЕ систем поки що не проводиться. Для більшості заходів, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, характерні такі особливості: слабка законодавча ініціатива щодо стимулю-

Таблиця 4

Характеристика нормативно-правової бази, що стосується стимулювання сталого розвитку регіонів

Нормативно-правовий акт	Зміст нормативного акту
Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року (29.11.1994 р., ратифіковано)	Збереження біологічного різноманіття, стале використання його компонентів і спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод
Водний кодекс України (06.06.1995 р., зміни)	Раціональне водокористування
Земельний кодекс (25.10.2001 р., зміни)	Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель
Постанова КМУ «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 рр» (26.04.2003 р., зміни)	Виконання домовленостей у рамках підсумкових документів, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.)
Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (07.04.2004 р., ратифіковано)	Спрямована на охорону, збереження та стале використання природних ресурсів Карпат
Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (20.12.2005 р., зміни)	Визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій
Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» (21.07.2006 р.)	Визначає ключові проблеми та пропонує основні напрями регіонального розвитку, пріоритети державної регіональної політики з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів на період до 2015 р.
Закон України «Про основні засади (стратегія) екологічної політики України на період до 2020 р.» (21.12.2010 р.)	Забезпечення сталого розвитку, дотримання основних положень концепції про талий розвиток, що спрямована на досягнення раціонального природокористування

вання сталого розвитку регіонів, короткострокова направленість заходів стимулювання, відсутність комплексного характеру для стимулюючих заходів, нецільове витрачання фінансових коштів в межах стимулювання сталого розвитку, відсутність агітації, пропаганди та освіти засадничих положень сталого розвитку, неналежний стан впровадження інноваційних технологій у виробництво, відсутність кардинальних змін у соціальному забезпеченні та охороні здоров'я населення, відсутність превентивних дій щодо запобігання техногенним аваріям та катастрофам, слабка система моніторингу та контролю за дотриманням природоохоронного законодавства тощо.

Безпосередня діяльність щодо стимулювання сталого розвитку регіонів покладена на ряд міністерств [16-20]. Особливості стимулювання сталого розвитку регіонів за допомогою державних органів виконавчої влади відображені у табл. 5.

Крім центральних органів виконавчої влади, в Україні діють регіональні органи виконавчої влади (обласні та міські адміністрації). Діяльність щодо стимулювання сталого розвитку своїх регіонів залежить в основному від коштів Державного бюджету. Це пояснюється тим, що більшість програм розвитку регіонів мають централізоване фінансування, натомість власних коштів не ви-

Таблиця 5

Особливості заходів стимулюючого впливу, що здійснюють державні органи виконавчої влади (інститути)

Орган виконавчої влади (інститут)	Заходи стимулюючого впливу, що здійснюють інститути		Ознака сталого розвитку, на яку направлені заходи інституту	Результат, що передбачається досягти
	Фактичні	Потенційні		
Органи влади, що забезпечують економічний розвиток регіонів (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України)	Заходи, спрямовані на реоснащення галузей агропромислового виробництва, енергозбереження, координацію інноваційних проєктів; забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової, митної політики, політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів на території регіонів та держави в цілому;	Заходи, направлені на активізацію агропідприємств, що дотримуються принципів сталого розвитку регіону; формування ефективної системи сприяння розвитку підприємництва, забезпечуючи тим самим економічну складову сталого розвитку регіону; забезпечення реалізації політики стимулювання сталого розвитку регіонів з позиції фінансування інституційних заходів	Конкурентоспроможність, безпека, стабільність	Досягнення економічного і соціального розвитку на рівні регіонів та держави, що сприятиме сталому розвитку регіонів
Органи, що відповідають за екологічний розвиток регіонів (Міністерство екології та природних ресурсів України)	Забезпечує впровадження механізмів сталого розвитку у сфері НПС; здійснює технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	Здійснення превентивних заходів, пов'язаних із недопущенням екологічної небезпеки та досягнення сталого розвитку регіону	Безпека, стабільність	Охорона навколишнього природного середовища, досягнення екологічної та у межах своєї компетенції біологічної, генетичної та радіаційної безпеки держави та її регіонів

Продовження табл. 5

Орган виконавчої влади (інститут)	Заходи стимулюючого впливу, що здійснюються інститути		Ознака сталого розвитку, на яку направлені заходи інституту	Результат, що передбачається досягти
	Фактичні	Потенційні		
Органи влади, що відпо- відають за соціальну сферу (Міністерство ос- віти і науки, молоді та спорту України, Мініс- терство охорони здоров'я України, Міністерство со- ціальної політики Укра- їни)	Забезпечення розвитку з питань освіти і науки, інновацій та інформа- тизації, інтелектуальної власності, молоді, фізичної культури та спорту; за- безпечення реалізацію дер- жавної політики у сфері охорони здоров'я на тери- торії регіонів та країни в цілому; забезпечення реалі- зації державної політики у сферах зайнятості на- селення та трудової міграції, трудових від- носин, соціального захисту населення регіонів	Забезпечення активізації наукового потенціалу ре- гіону, сприяння викорис- тання засад сталого розвитку у навчальних закладах; забезпечення активізації діяльності ме- дичних заходів на тери- торії регіонів в контексті досягнення сталого роз- витку регіону; забезпечен- ня соціальних гарантій для населення, координація розроблення програм і державних програм з пи- тань соціальної та демо- графічної політики регіо- нів	Конкурентоспро- можність, рівно- важність, безпека	Досягнення освітнього, наукового, інноваційного, інформаційного потенціалу регіонів України, інтелекту- альної власності, видів спорту та фізичного виховання різних груп населення регіонів; досягнення сприятливої ситуації із санітарного та епіде- мічного благополуччя насе- лення регіонів, досягнення економічного і соціального розвитку на рівні регіонів та держави, що сприятиме сталому розвитку регіонів

стачає. Тому ефективність таких стимулюючих заходів є вкрай низькою, хоч і перспективною. Адже регіональні органи влади є більш компетентними у конкретних напрямках стимулювання сталого розвитку регіонів України, ніж центральні органи влади.

Зважаючи на зазначені недоліки в інституційному забезпеченні сталого розвитку регіонів, варто визначити основні інституційні засади державної політики щодо переходу до сталого розвитку. Дана політика передбачатиме цілеспрямовану діяльність органів влади різних рівнів, направлену на активізацію сталого розвитку регіону залежно від рівня сталого розвитку регіону за допомогою адекватного інституційного інструментарію стимулювання.

Інституційне забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону передбачає:

- вибір політики стимулювання сталого розвитку регіону – вибір оптимального типу політики стимулювання сталого розвитку регіону відповідно до стану сталого розвитку, властивого даному регіону;
- вибір інституційних інструментів для реалізації політики стимулювання сталого розвитку регіону – формування набору інструментів стимулюючого характеру, що максимально ефективно сприятимуть досягненню сталого розвитку конкретному регіону;
- контроль за стимулюванням сталого розвитку регіону – відстеження проведення стимулюючих заходів, направлених на досягнення сталого розвитку регіонів України, державними та громадськими організаціями в межах країни та міжнародними установами; виявлення недоліків щодо застосування стимулюючих заходів на практиці;
- пропозиції щодо поліпшення проведення стимулювання сталого розвитку регіонів – рекомендації щодо поліпшення якості стимулювання сталого розвитку регіонів з боку всіх суб'єктів регіональних СЕЕ систем, направлені на зміну законодавства, конкретних дій виконавчих органів з метою досягнення сталого розвитку регіону [6, с. 210].

Визначимо інструменти, що характерні для інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. Варто зазначити, що інституційне стимулювання сталого розвитку регіону пов'язане із побудовою ефективної дозвільної системи функціонування суб'єктів господарювання на території регіонів, спрямованої на досягнення сталого розвитку регіону. Власне зміст фінансового забезпечення інституційного стимулювання сталого розвитку регіону полягає у фінансуванні створення інституцій, направлених на забезпечення сталого розвитку регіону, а також підтримку системи адміністрування, пов'язаного із наданням дозволів на створення суб'єктів господарювання. Інституційне стимулювання сталого розвитку регіону повинне бути забезпечене фінансовими надходженнями від усіх видів суб'єктів господарювання, що дозволить вибудувати ефективну систему дозволів на здійснення підприємницької діяльності, зокрема, екологічної підприємницької діяльності.

Інституційне стимулювання повинне бути направлене на реалізацію наступних завдань:

- різні фінансові форми підтримки підприємств, що започатковують свою господарську діяльність на території регіонів;
- фінансова підтримка з боку державних та регіональних органів влади виробників екологічно чистих продуктів через державні програми;
- фінансове сприяння збільшення центрів та лабораторій на території регіонів, що з'ясовують якість продуктів харчування;

- сприяння за допомогою фінансових засобів застосування екомаркування продуктів харчування, що виробляються на території регіону суб'єктами господарювання;
- фінансова підтримка суб'єктів господарювання, що функціонують на території регіону і декларують у своїй діяльності принципи сталого розвитку;
- створення Державного інвестиційного фонду та мережі підпорядкованих регіональних інвестиційних фондів, що спрямовані на координацію процесу інвестування у соціальну, економічну та екологічну сфери регіонів.

Основним змістом інституційних перетворень політики, направленої на стимулювання сталого розвитку регіону має бути стимулювання регіонів за допомогою трансформації податкової, бюджетної, інвестиційно-інноваційної політики ресурсо- і енергозбереження, впровадження екологічної техніки і технології.

Фінансування інституційного стимулювання сталого розвитку регіону полягає у залученні різноманітних видів фінансових ресурсів (бюджетних трансфертів, бюджетних інвестицій, прямих внутрішніх та зовнішніх інвестицій та ін.) через застосування інструментів стимулювання та інструментів мотивації сталого розвитку регіону.

До інституційних інструментів стимулювання сталого розвитку регіону можна віднести:

- державне замовлення на високоефективні в екологічному та соціальному плані регіональні проекти і технології – визначення переліку пріоритетних соціально-екологічних проектів, їх фінансування і реалізація заради досягнення сталого розвитку регіону. Основна ціль даного інструменту стимулювання – розвиток високотехнологічного, енергоощадного, екологічно безпечного та соціально орієнтованого виробництва.
- регіональне прикордонне співробітництво у галузі сталого розвитку – транскордонна регіональна співпраця у соціальній, економічній та екологічній сферах заради досягнення сталого розвитку регіонів. Даний інструмент забезпечить розширення співробітництва регіонів України з регіонами сусідніх країн у соціальній, економічній та екологічній сферах регіону, сприяючи досягненню сталого розвитку регіону.

В цілому інституційні інструменти стимулювання сталого розвитку регіону направлені на залучення додаткових коштів до регіону для реалізації різноманітних програм та проектів в контексті досягнення сталого розвитку регіону, забезпечуючи при цьому потужну протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам регіону у соціальній, економічній та екологічній сферах.

Інституційними інструментами мотивації сталого розвитку регіону можуть бути:

- угоди про співпрацю між регіональними органами влади та Кабінетом Міністрів України;
- регіональні програми соціо-еколого-економічного стимулювання – фінансово-нормативні документи, що прийняті і реалізуються з метою стимулювання сталого розвитку регіону за рахунок коштів бюджетів різних рівнів. Інструмент спрямований на створення програми зі стимулювання сталого розвитку регіону, забезпечення необхідних потреб регіону.
- сталі регіональні позабюджетні фонди – фінансово-організаційні структури, не пов'язані із бюджетами різних рівнів, що задовольняють соціальні, економічні та екологічні потреби регіону. Інструмент націлений на створення постійного джерела фінансової підтримки сталого розвитку на території регіону.

- PR-акції по пропаганді прогресу сталого розвитку регіону – використання великого набору агітаційних заходів, направлених на досягнення сталого розвитку регіону. Ціль інструменту полягає в утвердженні позитивного іміджу регіону в межах країни та за її межами шляхом пропаганди успішних інвестиційних проєктів в соціальній, економічній та екологічній сферах регіону.

Стратегія інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону повинна формуватись на менше, ніж на 10 років, адже саме протягом цього терміну часу можна досягти певних кількісних та якісних змін, пов'язаних із комплексним стимулюванням сталого розвитку регіону у трьох взаємопов'язаних сферах – соціальній, економічній та екологічній. Стратегія інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону повинна узгоджуватись із основними стратегічними документами у галузі сталого розвитку, пов'язаними конкретним регіоном. До таких документів варто віднести стратегії економічного і соціального розвитку регіонів. Ще одним важливим документом є Угоди про співпрацю між конкретним регіоном та Кабінетом Міністрів України на п'ятирічний термін. Даний стимулюючий документ передбачає розбудову транспортної інфраструктури, розвиток транскордонного співробітництва, прикордонної інфраструктури, соціального розвитку, розвиток туристичної та курортно-рекреаційної сфер, створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища, упровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, розвиток високотехнологічного агропромислового виробництва. Найважливішими напрямками стимулювання сталого розвитку регіону у соціальній сфері протягом періоду повинні стати:

- зростання капіталовкладень у соціальну інфраструктуру;
- збільшення фінансування освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення;
- зменшення податкового навантаження на населення регіону;
- запровадження бюджетного інвестування соціальних проєктів.

Основними напрямками стимулювання сталого розвитку регіону в економічній сфері повинні бути:

- зростання інвестицій у розробку та впровадження нових технологічних процесів у промисловості, сільському господарстві, транспорті, будівництві;
- розширення функцій місцевих податкових платежів;
- збільшення бюджетних інвестицій та кредитів на розвиток економіки регіону.

Стимулювання екологічної сфери регіону передбачає вирішення реалізацію за такими напрямками:

- збільшення податкових надходжень від підприємств-забруднювачів навколишнього середовища;
- активізація пропаганди та реклами туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області;
- збільшення залучення інвестицій (приватних та державних) в проєкти, пов'язані із збереженням довкілля;
- зростання бюджетного фінансування програм з охорони довкілля.

Запровадження інституційних заходів із стимулювання сталого розвитку регіону дозволять досягнути бажаного результату.

Проведене дослідження дає змогу обґрунтувати та удосконалити теоретичні засади щодо інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону, що забезпечує досягнення відповідності рівня сталого розвитку регіонів на предмет досягнення ними рівноважності, гармонійності, збалансованості, ста-

більності, конкурентоспроможності, безпеки соціальної, екологічної та соціальної сфер життєдіяльності населення.

Список використаних джерел

1. Буркинский Б. В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития // ИПрЭЭИ НАН Украины / Б. В. Буркинський, В. Н. Степанов, С. К. Харичков. – Одеса : Фенікс, 2005. – 575 с.
2. Быстряков И. К. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил: (Теорет. и методол. аспекты) / [под. ред. С. И. Дорогунцова]. – К. : ООО «Междунар. Фин. агентство», 1997. – 255 с.: ил.
3. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації : монографія / І. М. Вахович – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 496 с.
4. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: монографія / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська. – Одеса, 2009. – 372 с.
5. Герасимчук З. В. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації : [монографія] / З. В. Герасимчук, В. Л. Галушак. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 248 с.
6. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : [монографія] / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
7. Ґріфін Р. Основи менеджменту : [підручник] / Р. Ґріфін, В. Яцура ; наук. ред. В. Яцура, Д. Олесевич. – Львів : БаК, 2001. – 624 с.
8. Данилишин Б. М. Наукові нариси з економіки природокористування : [монографія] / Б. М. Данилишин – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.
9. Данилишин Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К. : СОПС Украины НАНУ, 1999. – 367 с.
10. Жарова Л. В. Эколого-экономические основы устойчивого развития производительных сил региона (на примере Автономной Республики Крым) / Л. В. Жарова, Е. В. Хлобыстов, Т. Л. Чернова ; отв. ред. М. Г. Никитина. – Симферополь : Таврия, 2009. – 192 с.
11. Завадський Й. С. Менеджмент: Management. / Й. С. Завадський – У 3 т. – Т.1. – 3-вид., доп. – К. : Вид-во Європ. ун-ту. – 2001. – 542 с.
12. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) : [монографія] / В. С. Кравців ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Львів, 2007. – 336 с.
13. Мартиненко М. М. Основи менеджменту: [підручник] / М. М. Мартиненко. – К.: Каравела, 2008. – 496 с.
14. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : [підручник] / Л. Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. – 346 с.
15. Менеджмент: теорія і практика : [навч. посіб.] ; ред. О. М. Романенко. – К. : Атіка, 2007. – 584 с.
16. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua>.
17. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

18. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
19. Офіційний сайт Міністерства з регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua>.
20. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
21. Панухник О. В. Теоретико-методологічні засади формування інституційного механізму сталого розвитку країни: регіональний аспект / О. В. Панухник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 6. – С. 113–117.
22. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М. : Изд-во КМК, 2002. – 444 с.
23. Руденко Л. Г. Концепція сталого (збалансованого) розвитку та її сприйняття в Україні / Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський // Укр. геогр. журн. – 2005. – №4. – С. 3–10.
24. Указ Президента України «Про Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України» від 21.08.2009 р. № 664/2009 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
25. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В. Я. Шевчук. – К. : Геопринт, 2006. – 200 с.

Герасимчук З. В., Полищук В. Г. Теоретические основы институционального обеспечения стимулирования устойчивого развития региона.

Рассмотрены основные теоретические положения институционального обеспечения стимулирования устойчивого развития региона. Выявлены институциональные особенности социо-эколого-экономического развития Украины. Разработаны стратегические подходы к финансированию институционального развития стимулирования устойчивого развития региона. Предложены инструменты, характерные для институционального обеспечения стимулирования устойчивого развития региона.

Ключевые слова: институциональные инструменты стимулирования, институциональные инструменты мотивации, институциональное обеспечение, стимулирование устойчивого развития региона, институты.

Gerasyinchuk Z. V., Polishchuk V. G. Theoretical Bases of Institutional Support Promoting Sustainable Development of the Region.

Reviews the main theoretical principles of institutional support to stimulate sustainable development of region. There are institutional features of socio-ecological-economic development of Ukraine. The institutional framework of government policy on transition to sustainable development is defined. The tools that are characteristic of institutional support for stimulation of sustainable development of region.

Keywords: institutional tools stimulation, institutional tools of motivation, institutional support, stimulation of sustainable development of the region, institutions.

Надійшло 09.12.2011 р.